

Bijlage VWO
2007

tijdvak 2

Nederlands

Tekstboekje

De macht aan de burger

(1) Na elke verkiezing verschijnt er een nieuwe lichter politici, die evenals de vorige nauwelijks in staat blijkt de wachtlijsten in de zorg, de files, de criminaliteit, het middelmatige onderwijs en andere maatschappelijke problemen op te lossen. De roep om sterke leiders is groot en het vertrouwen van de burger in de huidige overheid heeft, volgens een rapport van het Sociaal en Cultureel Planbureau, een dieptepunt bereikt.

(2) De problemen zullen, zo hopen de politici, worden opgelost als we de democratie maar verbeteren: door een nieuw kiesstelsel in te voeren, door de kloof tussen burger en politiek te verkleinen en door de burger meer invloed te geven via bijvoorbeeld referenda. Maar misschien faalt de democratie wel juist doordat we te veel vertrouwen in de democratie hebben en te weinig in het individu. Om Ronald Reagan vrij te citeren: misschien lost de democratie de problemen niet op, maar vormt ze zelf het probleem. Het begrip democratie bevat namelijk een fundamentele tegenstrijdigheid: hoe meer macht voor de democratische overheid, hoe minder macht voor de burger. Hoewel het ideaal van de democratie is dat de burger de macht heeft, heeft de democratie er juist toe geleid dat de burger steeds meer macht over zijn eigen leven heeft moeten afstaan aan de overheid.

(3) De woorden vrijheid en democratie worden vaak als synoniemen gebruikt. Dat is misleidend, omdat het twee heel verschillende begrippen zijn. Vrijheid verwijst naar bepaalde vrijheden van het individu, terwijl democratie verwijst naar een regeringssysteem op basis van een open debat, open participatie

en het nemen van besluiten bij meerderheid van stemmen. Vanwaar deze verwarring? Kennelijk wordt het volk als een geheel gezien, dat net als een individu vrij kiest hoe het zichzelf bestuurt. Maar in tegenstelling tot een individu heeft een volk geen eenduidige wil, doordat het een verzameling is van verschillende individuele belangen. Het volk kan dus als geheel nooit een keuze maken, laat staan een vrije keuze. Ten onrechte hebben we de neiging om aan te nemen dat democratie vanzelfsprekend tot vrijheid leidt.

(4) Paradoxaal genoeg zien de meeste mensen de democratie aan de ene kant als heilig, terwijl ze er aan de andere kant toch niet echt in geloven. We vinden het heel normaal dat mensen protesteren tegen overheidsbeleid dat ze oneerlijk vinden. Als we namelijk echt in democratie zouden geloven, zouden we niet de moeite nemen onze mening te rechtvaardigen met normen en waarden anders dan de democratische norm dat het rechtvaardig is dat de meerderheid haar zin krijgt.

(5) De vraag of democratie hetzelfde is als vrijheid, kan dus ontkennend beantwoord worden. De meerderheid kan anderen haar wil even tiranniek opleggen als een dictator. Hoe zit het met de andere veronderstelde idealen van de democratie, zoals de handhaving van gelijke rechten, zelfbestuur en het verdedigen van de rechten van minderheden?

(6) Gelijke rechten? Daarvan is maar ten dele sprake. In een democratie krijgt de meerderheid haar zin. Er is dus een ongelijkheid in rechten: de meerderheid heeft meer rechten dan de minderheid. Duizenden democratisch aangenomen wetten, regelingen,

subsidies en uitkeringen geven
90 bepaalde groepen speciale privileges.
De meeste privileges zijn overigens
bestemd voor minderheden. Maar of het
nu een minderheid of een meerderheid
is die bepaalde privileges heeft, de
95 uitkomst van de democratie blijkt te zijn
dat niet iedereen dezelfde rechten
heeft.

(7) Zelfbestuur? Een land wordt meest-
al door een meerderheid bestuurd, op
100 basis van een regeerakkoord dat een
compromis is tussen de programma's
van verschillende partijen. Dat compro-
mis als zodanig vertegenwoordigt geen
enkele partij en geen enkele kiezer.
105 Dus ook al lijkt de regering altijd een
meerderheid te vertegenwoordigen,
eigenlijk regeert nul procent van het
volk zichzelf.

(8) Tot slot: het verdedigen van de
110 rechten van minderheden? De rechten
van minderheden zijn in een democratie
alleen veilig als de meerderheid dat
toelaat. Tabak is legaal maar wiet is
illegaal, omdat de meerderheid dat
115 middel afkeurt. De democratie duldt
geen tegenspraak.

(9) Ironisch genoeg staan belangrijke
democratische idealen dus juist op
gespannen voet met de democratische
120 praktijk. Je zou democratie zelfs
kunnen bestempelen als de dictatuur
van de meerderheid. Dat wil natuurlijk
niet zeggen dat we de democratie maar
moeten afschaffen, maar het betekent
125 wel dat democratische meerderheden
niet zo arrogant moeten zijn om te
denken dat hun besluiten per definitie
goed zijn. Een van de gevaarlijkste
clichés van de democratie is wel dat de
130 kiezer (lees: de meerderheid) altijd
gelijk heeft.

(10) Toch heeft de democratie
belangrijke voordelen ten opzichte van
alternatieve regeringssystemen. Ten
135 eerste zorgt ze ervoor dat de macht-
hebbers hun macht proberen te houden
door verkiezingspropaganda in plaats

van door hun politieke tegenstanders
uit te moorden. Ten tweede zorgt ze
140 ervoor dat burgers op een vreedzame
wijze hun regering kunnen veranderen.
En ten derde zorgt democratie voor een
vrij politiek debat en de mogelijkheid
om slechte ideeën te bekritisieren en
145 weg te stemmen. Maar dat laatste
voordeel is tegelijkertijd een nadeel,
omdat de meerderheid ook vóór slechte
ideeën kan stemmen.

(11) Laten we drie mogelijkheden be-
150 kijken die misschien de scherpe kantjes
van de democratie zouden kunnen
afhalen. De eerste mogelijkheid luidt:
minder democratie. Nederland kende in
de negentiende eeuw het census-
155 kiesrecht, wat inhield dat alleen
mannen die minimaal een bepaalde
hoeveelheid belasting betaalden,
mochten stemmen. Zo gek was dat
systeem nog niet (behalve dat vrouwe-
160 lijke belastingbetalers natuurlijk ook
stemrecht hadden moeten hebben).
Misschien is het ook een goed idee om
het stemrecht van ambtenaren en
politici af te schaffen. Minder demo-
165 cratie – in de zin dat mensen die
belasting aan de overheid betalen
stemrecht hebben en mensen die hun
inkomen ontvangen van de overheid
niet – leidt waarschijnlijk tot een
170 eerlijker besteding van belastinggeld.
Wie betaalt, bepaalt.

(12) De tweede mogelijkheid ligt in
minder centralisatie. Een uitgangspunt
zou kunnen zijn: regel lokaal wat je
175 lokaal kunt regelen en alleen centraal
wat centraal geregeld moet worden. Als
de zeggenschap zo dicht mogelijk bij
het individu ligt, hebben burgers meer
invloed op zaken die hun aangaan,
180 zullen beslissingen beter zijn afgestemd
op lokale wensen en zijn politici beter
en directer controleerbaar. Dat een
dergelijk gedecentraliseerd systeem
goed werkt, valt in de praktijk waar te
185 nemen in Zwitserland.

(13) De derde mogelijkheid luidt: minder overheid. Je zou kunnen zeggen dat democratie gebaseerd is op de misvatting dat we allemaal uit dezelfde opties moeten kiezen. Er moeten nu eenmaal beslissingen worden genomen over onze gezondheidszorg, ons onderwijs, onze sociale uitkeringen en onze economie. Maar waarom zouden we ons moeten beperken tot de keuzes die de overheid biedt?

(14) Een manier om de overheersende aanwezigheid van de overheid terug te dringen is kiezers écht te laten kiezen wat ze willen. Zo lastig is dat niet, want we hebben al een universeel systeem dat ervoor zorgt dat iedereen zelf kan kiezen wat hij koopt: de vrije markt. Als de overheid zou ophouden van alles voor ons te regelen, dan zou iedereen op de vrije markt die gezondheidszorg, dat onderwijs en die sociale verzekeringen kunnen kopen waar hij belang bij heeft.

(15) De markt is gebaseerd op vrij ondernemerschap, vrije initiatieven, vrije keuze, diversiteit, concurrentie en flexibiliteit, terwijl de overheid is gebaseerd op uniformiteit. Daarom bieden de vrijwillige verbanden van de markt vaak meer mogelijkheden om problemen op te lossen dan de wettelijke dwang van de overheid.

(16) De markt is niet perfect. Dat hoeft ook niet, zolang hij maar beter werkt dan de overheid. De markt is niet perfect omdat de markt uit mensen bestaat, en mensen zijn nu eenmaal niet perfect. Zo was de liberalisering van taxi's in eerste instantie geen succes. De prijzen stegen en de beoogde keuzevrijheid bleef uit. Maar inmiddels zijn er nieuwe initiatieven van de grond gekomen die inspelen op de behoefte aan een goedkope taxi.

(17) Als argument tegen het bijvoorbeeld zelf mogen kiezen van een energieleverancier wordt door tegenstanders van de privatisering van de energiebedrijven soms het feit genoemd dat sinds de invoering van deze maatregel slechts acht procent van de consumenten voor een andere energieleverancier heeft gekozen. Maar het feit dat de grote meerderheid geen behoefte heeft aan een bepaalde keuzemogelijkheid is geen reden om de minderheid die keuzemogelijkheid te ontnemen. Een individu kan zich niet onttrekken aan de dienstverlening van de overheid als hij ontevreden is, terwijl hij op de vrije markt wel kan overstappen naar een andere leverancier.

(18) Een alternatief voor het privatiseren en dereguleren van overheidsdiensten is elke burger zelf laten kiezen of hij wel of niet meedoet met bepaalde overheidssystemen. Mensen die geen vertrouwen meer hebben in de bescherming van de overheid, zouden ervoor moeten kunnen kiezen om geen belasting meer te betalen voor de politie en in plaats daarvan een lokale particuliere wijkbescherming in te huren. Waarom niet de overheid zelf onderwerpen aan de tucht van de markt? Als de overheid niet voor goed onderwijs, goede zorg en veiligheid kan zorgen, waarom dan burgers niet het recht geven die zaken zelf te regelen? Zou dat niet de meest democratische vorm van democratie zijn?

(19) Misschien kunnen we het vertrouwen van de burger in de overheid terugwinnen als we de democratie ontmythologiseren. Het bereiken van optimale vrijheid voor elke burger is immers het beginsel dat aan elke respectabele staatsvorm ten grondslag zou moeten liggen.

*naar: Henry Sturman
uit: HP / De Tijd, 20 januari 2006*

Overvloed en onbehagen

- 1 In zijn essay *Over de onwetendheid* geeft de Duitse filosoof Hans Magnus Enzensberger een beschrijving van de bibliotheek van de zeer belezen zestiende-eeuwse Duitse humanist Melanchton. Die bevat de boeken van een twintigtal auteurs, dichters, filosofen en kerkvaders en daarnaast nog wat vakliteratuur. Kortom, de privé-bibliotheek van Melanchton, die toch al vanaf zijn twaalfde naar de universiteit ging, kon in een doorsnee keukenkastje. Het merendeel van zijn collega's teerde op hetzelfde beperkte leesmenu. Let wel: we hebben het hier over wetenschappers met Europese uitstraling.
- 2 Wat had de modale man of vrouw in die tijd zoal op het nachttafeltje liggen? Niets. En de artistieke elite dan? Eind 2003 verscheen het boek *Rembrandt's Reading – the Artist's Bookshelf of Ancient Poetry and History*. Auteur Amy Golahny telt precies 22 boeken ten huize van deze schilder. Golahny kon er zeven van identificeren, waaronder de bijbel en veel vakliteratuur, zoals een werk over de kunst van Dürer en Karel van Manders *Schilderboek*. Al met al een erg overzichtelijke bibliotheek. Johannes Vermeer en Saenredam bezaten ongeveer even weinig boeken als Rembrandt. Alleen Pieter Pauwel Rubens past met zijn ruim 550 boeken niet in dit beeld, maar hij was dan ook veel meer dan alleen maar schilder. Rubens was ook humanist, geleerde en diplomaat met een grote internationale staat van dienst.
- 3 Waarom deze historische voorbeelden? Allereerst om het eeuwige refrein over de ontleding en vooral de verschraling van de leescultuur enigszins te relativieren. Ten tweede om des te scherper de diepe kloof te laten voelen tussen het boekenvak van vroeger en het hedendaagse uitgeefbedrijf.
- 4 Tegenwoordig is het probleem niet zozeer dat de leeshonger van de lezer niet gestild kan worden, het probleem is veeleer indigestie. We zwemmen in een heuse boekenzee. Alleen al in het Nederlandstalige gebied werden er de afgelopen jaren per jaar zo'n 20.000 nieuwe titels gedrukt – 17.000 in Nederland, 3.000 in Vlaanderen. Een goede eeuw geleden bedroeg de jaarlijkse totale boekproductie in Nederland nog om en nabij de 3.000 exemplaren. In *So Many Books – Reading in the Age of Abundance* (2005) schrijft Gabriel Zaid: "Als er vanaf vandaag geen enkel boek meer zou verschijnen, dan zou het een lezer nog 2.550.000 jaar kosten om alles te lezen wat er tot nu is gepubliceerd."
- 5 Die overvloed blijft voor de consument, de boekhandelaar en de uitgever niet zonder gevolgen. Hij zorgt op z'n minst voor onbehagen. Geen lezer, ook de professionele recensent niet, kan de huidige boekenproductie bijbenen. Ik ken meer dan één criticus die depressief geworden is door het onverwerkbare aanbod.
- 6 Zoals de moderne mens op alle gebieden moet kiezen, moet ook de lezer keuzes maken, niet alleen wat genre betreft – literatuur, filosofie, sociologie, biologie, gezondheid, tuin-inrichting, SF, strips, geschiedschrijving – maar ook binnen de diverse genres. Dé literatuurkenner bestaat niet meer. De oude canon is vervangen door een commercieel gestuurde top 10 en die is even wisselvallig en inwisselbaar als de mode. Wat telt, althans oppervlakkig

- bekeken, is de mainstream, een vergaarbak van kwaliteit en pulp.
- 7 Welke betrouwbare gids moet de doorsnee boekenliefhebber, of hij nu lezer, handelaar of uitgever is, volgen, als zelfs de meeste recensenten geen overzicht meer hebben, laat staan over de nodige historische bagage beschikken om die massa boeken te plaatsen en te duiden?
- 8 Dat keuzeprobleem geldt overigens niet alleen voor boeken. Want behalve een boekenberg is er ook een soapberg, een schilderijenberg, een cd-berg en, sinds kort, ook een gestaag groeiende dvd-berg. Deze verwarrende en onrustmakende overvloed doet zich feitelijk op alle mogelijke cultuurdomeinen voor: theater, film, (pop)-muziek, internet, sport, entertainment, kranten, tijdschriften, radio- en tv-programma's, tentoonstellingen, gastronomie.
- 9 Het boek heeft als drager van informatie en als bron van ontspanning zijn monopoliepositie ondergraven zien worden door andere media en amusementsvormen. Het boek is geen primus inter pares meer, zoals de spraakmakende gemeente met wortels in het oude ontwikkelingsideaal probeert vol te houden. Het boek is nu een medium naast alle andere media. Dat maakt niet alleen de concurrentie in het culturele veld veel groter, het immense cultuur-aanbod zet ook aan tot zapedrag. Zappen, shoppen, samplen, het zijn vandaag de dag niet voor niets modieuze bastaardwoorden. In die zin is het overaanbod zowel spiegel als aanjager van de individualisering van onze samenleving. De diversiteit van wat de lezer wil en de concurrentie van de andere media dwingen de uitgeverijen volgens de regels van de vrije markt tot een steeds groter aanbod, met alle zakelijke risico's van dien.
- 10 Intussen klinkt alom de klaagzang dat er te veel boeken zijn. Maar als er inderdaad te veel boeken zijn, welke boeken zijn dan overbodig? Een eensluidend antwoord op die vraag bestaat niet, want het antwoord verschilt van lezer tot lezer. Het literaire milieu bijvoorbeeld kijkt graag neer op misdaad-, kook- en tuinboeken. Toch is er een groter publiek voor dit soort boeken dan voor het gemiddelde literaire werk. Sinds ik zelf een ruime tuin tot mijn bezit mag rekenen, zie ik het stapeltje tuinboeken in de gezinsbibliotheek groeien. Overbodig kun je dit soort boeken dus niet noemen. Maar hoe zit het met die talloze prachtige romans die aan de straatstenen niet te slijten zijn? Zijn dat dan overbodige boeken? Is het alleen de moeite waard boeken uit te brengen die een grote oplage bereiken?
- 11 Welke criteria hanteert een uitgever om tot uitgave te beslissen? Kwaliteit en verkoopbaarheid, en bij voorkeur een combinatie van beide. Dat lijken erg eenduidige normen, maar dat zijn ze allerminst. Want wat is een goed boek? Elke uitgever denkt daar anders over, om van boekhandelaars en lezers nog maar te zwijgen. Er is niet altijd een rechtstreeks verband tussen kwantiteit en kwaliteit. Het eerste is een meetbaar begrip, het tweede niet. Maar als verkoopbaarheid een criterium is, waarom geven uitgevers dan zoveel boeken uit die niet of nauwelijks verkopen? In 1996 bedroeg de gemiddelde verkochte oplage van een literair werk in ons taalgebied amper 1025 exemplaren. Aangezien in dat cijfer de bestsellers verrekend zijn, betekent dit dat de meeste boeken veel minder verkopen. Met zulke lage aantallen komen uitgevers niet of nauwelijks uit hun productiekosten. Waarom geven ze die boeken dan toch uit? Omdat ze op een gegeven moment, al dan niet geadviseerd door hun verkoopafdeling, een markt voor dat boek zagen. Maar die markt is, net

als de beurs, uiterst onstabiel. Ook dat verschijnsel is vrij recent en weer- spiegelt waarschijnlijk onze hele samen- leving. We spurten van hype naar hype.

- 12 Er is nog een derde criterium dat uitgevers tot publicatie doet beslissen, een criterium dat naar mijn gevoel zwaarder en zwaarder begint te wegen. Dat is de vraag of een auteur te 'promoten' is, of de auteur *street credibility* heeft. Elk boek in de boeken- berg krijgt om aandacht, concurreert met alle andere boeken, ook die van dezelfde uitgeverij, want zowel het budget als de leestijd van de boeken- consument is beperkt. Alleen die boeken waarvan de auteurs de aan- dacht op zich weten te vestigen, over- leven, althans in de boekhandel, en dan nog meestal maar voor korte tijd. Een moderne uitgeverij is noodgedwongen tevens reclamebedrijf. Van de auteur wordt verwacht dat hij een communi- cator is en het publiek kan bespelen: de schrijver als performer. Tom Lanoye en Arnold Grunberg zijn er het prototype van. Een modern auteur moet bij zijn

*naar: Leo de Haes
uit: De brakke hond, nr. 87*

boek een hapklaar verhaal kunnen leveren dat door de media gretig wordt opgezogen en gereproduceerd. Een schitterend boek schrijven volstaat niet meer. Eén vlot optreden in een tv-show leidt tot hogere verkoopcijfers dan een enthousiasmerende recensie.

- 13 In de literaire wereld heeft het spek- takel zijn intrede gedaan. Ondanks (of misschien wel dankzij) de zogenaamde ontleding is het aantal promotie- activiteiten voor het fictieboek explosief toegenomen: *Het Nationale Voorlees- ontbijt, De Nacht van de Poëzie, Het Andere Boek, Wereldboekendag, Poetry International, De Maand van het Spannende Boek, Gedichtendag, het Boekenbal, de Jeugdboekenweek, de Boekenweek, de Maand van de Filosofie ...* het houdt gewoon niet op. Wie in een groot deel van deze wervend bedoelde acties participeert, heeft nauwelijks tijd meer om te lezen. Zo raakt de huidige leescultuur gevangen in de paradox dat haar meest enthousiaste aanhangers alleen nog maar horen (voor)lezen door derden.

De teksten die voor dit examen gebruikt zijn, zijn bewerkt om ze geschikt te maken voor het examen. Dit is gebeurd met respect voor de opvattingen van de auteur(s). Wie kennis wil nemen van de oorspronkelijke tekst(en), raadplege de vermelde bronnen. De Cevo is verantwoordelijk voor vorm en inhoud van dit examen.